

ԱՆԱՀԻՏ ԱՆՏՈՆՅԱՆ

ՀՀ Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր

ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՇՐՋԱԴԱՐՁԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄՆԵՐԸ

Սույն գիտական հոդվածում հանգամանորեն քննարկվում են դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացման սահմանափակումները: Վճռի կատարման շրջադարձի հարցին դատարանն անդրադառնում է այն դեպքում, երբ բեկանված գործի նոր քննության արդյունքում կայացվում է՝ հայցը մերժելու մասին դատական ակտ կամ գործի վարույթը կարճելու կամ հայցն առանց քննության թողնելու մասին որոշում, որից հետո պարտապանը կամ այլ շահագրգիռ անձ իրավունք է ձեռք բերում վերականգնել նախկին դրությունը: Սակայն, օրենսդրական կարգավորումների և պրակտիկայի ուսումնասիրությունը վկայում են, որ հնարավոր են այնպիսի իրավիճակներ, երբ որոշակի օբյեկտիվ կամ սուբյեկտիվ պատճառներից ելնելով առաջանա դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացման սահմանափակում կամ անհնարինություն: Հեղինակը սույն աշխատանքում նկարագրել է պրակտիկայում ծագող հնարավոր իրավիճակները, ինչպես նաև շրջադարձի իրականացման սահմանափակման կամ անհնարինության դեպքում՝ անձի իրավունքների պաշտպանության այլ եղանակները:

Հիմնաբառեր – վճռի կատարման շրջադարձ, դատական ակտի կատարման շրջադարձ, դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացման սահմանափակում, դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացման անհնարինություն:

Ներածություն

Դատարանի՝ ի կատար ածված վճռի կատարման շրջադարձի նպատակը ոչ իրավաչափ արդարադատության հետևանքների վերացումն է:

Վճռի կատարման շրջադարձի հարցին դատարանն անդրադառնում է այն դեպքում, երբ դատական ակտի բեկանման արդյունքում կայացվում է՝ հայցը մերժելու մասին դատական ակտ կամ գործի վարույթը կարճելու կամ հայցն առանց քննության թողնելու մասին որոշում, որից հետո պարտապանը կամ այլ շահագրգիռ անձ իրավունք է ձեռք բերում վերականգնել նախկին դրությունը: Ընդ որում՝ հարկ է ընդգծել, որ ինչպես դատական ակտի կատարման իրավունքն է «դատարան դիմելու իրավունքի» բաղկացուցիչ մասը, արդար դատաքննության իրավունքի տարրն, այնպես էլ դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացումը՝ լինելով նոր կայացված դատական ակտի կատարման եղանակ ևս հանդիսանում է արդար դատաքննության իրավունքի տարր: Նման մոտեցումը հիմնավորվում է Եվրոպական դատարանի որոշումներում հայտնաբերված դիրքորոշմամբ:

Եվրոպական դատարանն իր նախադեպային իրավունքում արտահայտել է այն դիրքորոշումը, որ Պայմանավորվող պետությունները ոչ միայն պետք է ամրագրեն քաղաքացիական իրավունքների դատական պաշտպանության իրավունքը, այլև կոնկրետ գործով պետք է ապահովեն անձի կողմից այդ իրավունքի իրականացման իրական հնարավորությունը²: Եվրոպական դատարանը փաստել է, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը պաշտպա-

նում է վերջնական, պարտադիր դատական որոշումների կատարումը: Յանկացած դատարանի կողմից կայացված որոշումների կատարման իրավունքը «դատարան դիմելու իրավունքի» բաղկացուցիչ մասն է, հակառակ պարագայում Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը կդառնա իմաստագուրկ⁴:

Հետևաբար՝ անձը, որի օգտին կայացվել է օրինական ուժի մեջ է մտնել դատական ակտ, ունի դատական ակտի կատարման իրավունք, որը արդար դատաքննության իրավունքի տարր է: Մյուս կողմից՝ օրենսդիրը հնարավորություն է ընձեռել բողոքարկել նաև օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտն, ինչի արդյունքում հնարավոր է այդ ակտը բեկանվի և կայացվի նոր դատական ակտ՝ հայցը մերժելու, վարույթը կարճելու կամ հայցն առանց քննության թողնելու մասին: Կատարված դատական ակտի բեկանման և հայցի մերժման կամ վարույթը կարճելու, հայցը կամ դիմումն առանց քննության թողնելու մասին որոշման կայացման դեպքում արդեն իսկ առաջանում է նոր դատական ակտի կատարման ապահովման անհրաժեշտություն: Այս անգամ արդեն կատարման իրավունք ծագում է պատասխանողի (պարտապանի) կամ այլ շահագրգիռ անձի համար, ում իրավունքները խախտվել են օրինական ուժի մեջ մտած և կատարված դատական ակտով: Այդ անձի՝ դատական ակտի կատարում պահանջելու իրավունքի իրացման հետևանքը ենթադրում է դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացում, որի արդյունքում իրացվում են դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքներ-

www.aradaradutyjournal.com

որ:

Օրենսդրական կարգավորումների և պրակտիկայի ուսումնասիրությունը վկայում են, որ հնարավոր են այնպիսի իրավիճակներ, երբ որոշակի օբյեկտիվ կամ սուբյեկտիվ պատճառներով առաջանա դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացման սահմանափակում կամ անհնարիություն:

Հետևաբար՝ հատուկ ուշադրության են արժանի ինչպես դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացման սահմանափակման կամ անհնարիության դեպքերը, այնպես էլ պարտապահի կամ այլ շահագրգիռ անձի իրավունքի պաշտպանության եղանակների վերլուծությունը՝ դատական ակտի կատարման շրջադարձի բացառման կամ սահմանափակման դեպքերում:

Հետազոտության մեթոդաբանությունը

Սույն հետազոտությունն իրականացնելիս կիրառվել է դոկտրինալ և համեմատական-իրավական մեթոդները: Աշխատանքում վերլուծվել են այն հնարավոր իրավիճակները, երբ առաջանում է դատական ակտի կատարման շրջադարձի անհնարիություն կամ սահմանափակում, ուսումնասիրվել են գործող օրենսդրական կարգավորումները և դատական պրակտիկան: Դատական պրակտիկայի, օրենսդրական կարգավորումների և մասնագիտական գրականության մեջ արտահայտված գիտական վերլուծությունների համադրման արդյունքում՝ առաջարկվել են Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի փոփոխություններ:

Հետազոտության արդյունքներ և քննարկում

Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ վճռի կատարման շրջադարձ իրականացնելիս վերացվում է ի կատար ածված դատական ակտի իրավական հետևանքները՝ վերականգնելով այդ ակտի կայացմանը նախորդող իրավական դրությունը և գործի հանգամանքներով պայմանավորված՝ շահագրգիռ կողմի խախտված նախկին իրավունքներն ու պարտականությունները:

«Կատարողական վարույթի մասին» օրենքի (ուժի մեջ է մտել 01.01.2026 թվականին) 122-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Եթե լրիվ կամ մասնակի ի կատար ածված դատական ակտը բեկանվել է, և կայացվել է հայցը լրիվ կամ մասնակի մերժելու, գործի վարույթը կարճելու կամ հայցն առանց քննության թողնելու մասին նոր դատական ակտ (այսուհետ սույն հոդվածում՝ նոր դատական ակտ), ապա նոր դատական ակտով գույքը համապատասխանաբար լրիվ կամ մասնակի վերադարձվում է պարտապահին կամ շահագրգիռ այլ անձին (այսուհետ սույն հոդվածում երկուսը միասին՝ շահագրգիռ անձ), կամ շահագրգիռ անձի օգ-

տին բռնագանձվում են դրամական միջոցներ: Եթե անհնար է գույքը շահագրգիռ անձին վերադարձնել բնեղենով, ապա նրա օգտին դատական ակտով ենթակա են բռնագանձման համարժեք դրամական միջոցներ:»:

Մինչ նշված օրենքի ընդունումը գործել է «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքը, որի կարգավորումը տարբերվում էր: Օրենսդրական կարգավորման համաձայն՝ շրջադարձի ժամանակ կայացվում է դատական ակտ՝ գույքը պարտապահին լրիվ կամ մասնակի վերադարձնելու մասին՝ նոր դատական ակտին համապատասխան: Նշված երկու կարգավորումների միջև էական տարբերությունն այն է, որ նոր օրենքը նախատեսում է գույքի բնեղենով վերադարձնելու անհնարիության դեպքում համարժեք դրամական միջոցներով փոխհատուցման հնարավորություն:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արտահայտել է այն դիրքորոշումը, որ խախտված իրավունքների վերականգնումը պահանջում է խախտման արդյունքում տվյալ անձի համար առաջացած բացասական հետևանքների վերացում, ինչն իր հերթին պահանջում է հնարավորինս վերականգնել մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակը (restitutio in integrum): Այն դեպքում, երբ անձի սահմանադրական իրավունքը խախտվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով, այդ իրավունքի վերականգնման նպատակով մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակի վերականգնումը ենթադրում է այնպիսի վիճակի ստեղծում, որը գոյություն է ունեցել տվյալ դատական ակտի բացակայության պայմաններում:

Իրավաբանական գրականության մեջ կատարման շրջադարձի ինստիտուտը համարվում է քաղաքացիական իրավունքների դատավարական պաշտպանության ձև: Իրավունքի պաշտպանության այս միջոցի արդյունքը իրենից ներկայացնում է ռեստիտուցիայի մի տեսակ, որի դեպքում վեճի կողմին վերադարձվում է այն ամենը, ինչ նրանից ստացվել է արդեն բեկանված դատական ակտի կատարման արդյունքում: Դ. Դերնովան նշում է, որ «In integrum restituire»-ը նշանակում է «վերականգնել սկզբնական վիճակը», այսինքն՝ բոլորը պետք է կրկին ունենան իրենց իրավունքները, որոնք ունեցել են խախտումից առաջ: Տվյալ դեպքում իրավունքի խախտումը տեղի է ունեցել դատական ակտով, որը հետագայում բեկանվել է:

Ընդ որում՝ գույք կամ իրավունք ձեռք բերելու պահին անձը գործել է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի հիման վրա, որը մինչև բեկանումը համարվում է օրինական և պարտադիր կատարման ենթակա ակտ: Պատասխանողի իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտությունը ծագում է միայն այն ժամանակ, երբ դատական ակտը բե-

կանվում է և նոր դատական ակտով հայրը մերժվում է, վարույթը կարճվում է կամ հայր թողնվում է առանց քննության:

Քաղաքացիական իրավունքում «In integrum restituire»-ի («վերականգնում դեպի սկզբնական վիճակը») կամ ռեստիտուցիայի մասին խոսք է գնում միայն գործարքի անվավերության հետևանքները քննարկելիս: Երկկողմանի կամ միակողմանի ռեստիտուցիան կիրառվում է որպես անվավերության հետևանք: Սակայն դատական ակտի կատարման շրջադարձի դեպքում ևս կիրառելի է նշված ինստիտուտը: Ռեստիտուցիան նշանակում է անօրինական կամ չհիմնավորված գործողության հետևանքով առաջացած վիճակի վերականգնում: Ռեստիտուցիան պարտավորություն է, ըստ որի՝ յուրաքանչյուր կողմ պետք է վերադարձնի այն, ինչ ստացել է մյուս կողմից՝ անօրինական կամ անվավեր հիմքով: Ռեստիտուցիայի իրականացման նպատակն է վերացնել խախտման հետևանքները, վերականգնել արդարությունը, թույլ չտալ անարդար հարստացում: Այնպես, ինչպես անվավեր գործարքը չի կարող հետևանքներ առաջացնել, այդպես էլ բեկանված դատական ակտը երբեք չպետք է իրավական հետևանքներ առաջացնի, իսկ եթե առաջացրել է ապա պետք է այն վերացնել: Դատական ակտի հիման վրա, որպես կանոն, որոշակի նյութական կամ ոչ նյութական բարիք ձեռք է բերում հայցվորը, ուստի՝ շրջադարձը, որպես կանոն, միակողմանի ռեստիտուցիա է: Ընդ որում՝ պետք է հաշվի առնել կարևոր դիտարկում. ռեստիտուցիան նույնական չէ վնասի հատուցմանը, ռեստիտուցիայի նպատակը վերականգնումն է, ոչ թե պատիժը կամ լրացուցիչ փոխհատուցումը: Այսինքն՝ ռեստիտուցիայի արդյունքում պետք է վերադարձվի գույքը, որը ստացվել է: Սակայն, երբ խոսք է գնում կողմի կրած վնասների մասին, ապա պետք է հաշվի առնել, որ վնաս պատճառված լինելու հարցը չի կարող քննարկվել դատական ակտի կատարման շրջադարձի վարույթում: Անձը վնաս կարող է պահանջել առանձին վարույթի շրջանակում. օրինակ՝ վնասի հատուցման պահանջ, անհիմն հարստացման արդյունքում ստացվածի վերադարձման պահանջ:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, սակայն, անհրաժեշտ է ընդգծել, որ լինում են իրավիճակներ, երբ ռեստիտուցիայի, նույն ինքը՝ դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացումը անհնարին է կամ կարող է սահմանափակվել:

Դատական պրակտիկայի և տեսական գրականության ուսումնասիրությունը վկայում է, որ դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացման անհնարինություն կամ որոշակի սահմանափակում կարող է ծագել հետևյալ դեպքերում.

1. Կատարված դատական ակտի հիման վրա ստացածը հնարավոր չէ վերականգնել, քանի որ.

ա. վերադարձման ենթակա գույքը, մտավոր սեփականության օբյեկտները ֆիզիկապես դադարել է գոյություն ունենալ,

բ. վերադարձման ենթակա գույքի ֆիզիկական ամբողջականությունը նվազել է,

գ. վերադարձման ենթակա գույքի վրա կատարվել են բաժանելի բարելավումներ,

դ. վերադարձման ենթակա գույքի վրա կատարվել են անբաժանելի բարելավումներ:

ե. դատական ակտի հիման վրա ծառայությունները արդեն իսկ մատուցված են, աշխատանքները կատարված են, տեղեկատվությունը տրամադրված է,

2. Իրավաբանորեն անհնար է վերադարձնել կատարված դատական ակտի հիման վրա ստացածը, քանի որ.

ա. խախտվում են այլ անձանց իրավունքները և օրինական շահերը,

բ. խախտվում է հանրային շահը:

Հարկ ենք համարում դատական պրակտիկայի վկայակոչմամբ քննարկել նշված իրավիճակները:

Մինչև 01.01.2026 թվականը գործող «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքով շրջադարձի իրականացման դեպքում նախատեսվում էր միայն գույքի բեռեղնով վերադարձ և գույքի արժեքի փոխհատուցման հնարավորությունը բացակայում էր: Արդյունքում ստացվում էր, որ գույքի բացակայության դեպքում դատական ակտի կատարման շրջադարձ չէր կատարվում: Այս տրամաբանությամբ է ընթացել նաև դատական պրակտիկան: Այսինքն՝ մինչև նոր օրենքի ուժի մեջ մտնելը պարտապանին կամ այլ շահագրգիռ անձին վերադարձման ենթակա գույքի բացակայությունը առաջացնում էր դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացման անհնարինություն:

Վճռաբեկ դատարանը թիվ ԵԿԴ/0479/02/14 քաղաքացիական գործով 07.10.2022 թվականի որոշմամբ անդրադարձ կատարեց նաև դատական ակտի կատարման շրջադարձի հարցին այն դեպքում, երբ դատական ակտի հիման վրա հայցվորի կողմից ձեռքբերված գույքը այլևս նրան չի պատկանում, քանի որ գործարքի հիման վրա ծագել է այլ անձի իրավունք: Մասնավորապես՝ օրինական ուժի մեջ մտած և կատարված վճռի հիման վրա երկու անշարժ գույքերի նկատմամբ գրանցվել էր հայցվորի սեփականության իրավունքը, ով հետագայում իր գույքերից մեկը օտարել էր այլ անձի, իսկ վերջինս էլ երրորդ անձին: Հետագայում վճռի բեկնաման և հայցի մերժման պարագայում՝ անշարժ գույքերի նախկին սեփականատեր հանդիսացող պատասխանողը դիմել է դատարան՝ խնդրելով կատարել վճռի շրջադարձ և վերականգնել իր սեփականության իրավունքը անշարժ գույքերի

www.aradaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նկատմամբ: Առաջին ատյանի և Վերաքննիչ դատարանները կատարել էին վճռի շրջադարձ՝ վերականգնելով Պատասխանողի սեփականության իրավունքը՝ առանց անդադառնալու այն հարցադրմանը, թե արդյոք հնարավոր է շրջադարձի կատարումը, եթե վճռի անմիջական հետևանքն այլևս «չկա»:

Վճռաբեկ դատարանը հայտնել է հետևյալ դիրքորոշումը. «Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 26-րդ հոդվածի 1-ին մասը կիրառելիս դրա գործողության տիրույթում պետք է լինի բացառապես այն իրավունքների չեղարկումը, որոնք սահմանվել են բեկանված վճռով /դատական ակտով/: Այս համատեքստում, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ առկա չէ դատական ակտ, որով վերացել են նոտարական կարգով կնքված և պետական գրանցում ստացած գործարքները և դրանց հիման վրա կատարված պետական գրանցումները՝ տվյալ դեպքում սեփականության և գրավի իրավունքները, ապա վճռի կատարման շրջադարձի դիմումի քննությամբ դրանք չեն կարող անվավեր ճանաչվել և այդ կերպ վերականգնվել քաղաքացիական գործով պատասխանողի խախտված իրավունքները, քանի որ վճռի շրջադարձի դիմումով ենթակա են վերացման բացառապես տվյալ դատական ակտով սահմանված քաղաքացիական իրավունքները:»:

Վճռաբեկ դատարանի նշված որոշումից բխում է, որ դատական ակտի կատարման շրջադարձի վարույթի արդյունքում պետք է վերացվի դատական ակտի անմիջական հետևանքը և շրջադարձը պետք է բացասական հետևանք առաջացնի միայն այն անձի համար, ով ձեռք է բերել գույք կամ իրավունք բեկանված դատական ակտի հիման վրա: Դատական ակտի շրջադարձը երբևէ չի կարող բացասական հետևանքներ առաջացնել այլ անձանց համար:

Հետևաբար՝ Վճռաբեկ դատարանի որոշման ընդունման պահին գործող օրենքին համապատասխան՝ վճռի կատարման շրջադարձը բացառվում էր նկարագրված դեպքում:

Վերը նշված քաղաքացիական գործի օրինակում հայցվորի՝ դատական ակտի հիման վրա ծագած իրավունքը դադարել էր գործարքի հիման վրա: Գործարքի արդյունքում ծագել է այլ անձի իրավունք, հետևաբար՝ այդ իրավունքը կարող է դադարել միայն գործարքի վիճարկման արդյունքում:

Վճռաբեկ դատարանի նշված որոշման մեջ որևէ դիտարկում չկա այն մասին, թե, բացի գործարքի անվավերության պահանջով դատարան դիմելու հնարավորությունից, շահագրգիռ անձն ինչպես կարող է իրականացնել իր իրավունքների պաշտպանությունը: Չէ՞ որ ապացուցման ենթակա

չէ այն փաստը, որ այն դատական ակտը, որի հիման վրա ծագել է անձի իրավունքը բեկանվել է և հետևաբար՝ մյուս կողմի իրավունքը խախտվել է:

Խախտված իրավունքների վերականգնման միջոց կարող էր լինել արդեն իսկ օտարված գույքի արժեքի հատուցումը: Այս կարգավորումը մինչև «Կատարողական վարույթի մասին» օրենքի ընդունումը առկա էր միայն գործարքի անվավերության վերաբերյալ Քաղաքացիական օրենսգրքի դրույթներում և կիրառվել է դատական պրակտիկայում: Նոր օրենսդրական կարգավորման լույսի ներքո՝ գտնում ենք, որ գույքի բացակայության դեպքում առաջանում է դատական ակտի կատարման շրջադարձի սահմանափակում, բայց ոչ անհնարինություն, քանի որ անձը կարող է պահանջել գույքի արժեքի փոխհատուցում:

«Կատարողական վարույթի մասին» օրենքի 122-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ եթե անհնար է գույքը շահագրգիռ անձին վերադարձնել բնեղենով, ապա նրա օգտին դատական ակտով ենթակա են բռնագանձման համարժեք դրամական միջոցներ:

Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանը մի շարք դեպքերում վճռել է, որ այն վճռով, որով Դատարանը հայտնաբերել է խախտում, պատասխանող պետության վրա դրվում է խախտումը դադարեցնելու և դրա հետևանքների համար հատուցելու պարտավորություն այնպես, որ հնարավորինս վերականգնվի մինչև խախտումը գոյություն ունեցած իրավիճակը: Հովհաննիսյանը և Շիրոյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով 15.02.2012 թվականի վճռում անդրադառնալով Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածի հիման վրա արդարացի փոխատուցման հարցին՝ Եվրոպական դատարանն արձանագրել է. «Սիևնույն ժամանակ, քանի որ օտարված բնակարանը ոչնչացվել էր և այլևս գոյություն չուներ, հնարավոր չէ ճշգրտորեն հաշվարկել դիմումատուների մասնաբաժնի արժեքը: (...) Հետևաբար նյութական վնասի գնահատումը պետք է իրականացվի արդարացիության սկզբունքի հիման վրա: (...) Դատարանը, հաշվի առնելով իր նախադեպային իրավունքում հաստատված համապատասխան սկզբունքները, կարծում է, որ առավել պատշաճ և արդարացի լուծումը կլինեք դիմումատուներին տվյալ ժամանակահատվածում բնակարանի իրենց բաժնեմասի հավանական արժեքը շնորհելը՝ փոխարկված ներկայիս արժեքով՝ արժեգրկման հետևանքները հաշվանցելու համար:»:

Վերոգրյալից բխում է, որ Եվրոպական դատարանը գույքի բնեղենով վերադարձման անհնարինության դեպքում կիրառում է արդարացի փոխհատուցման սկզբունքը՝ ընդգծելով, որ անձանց իրավունքի լիարժեք վերականգնումը հնարավոր է միայն այդ տարբերակով:

www.aradaradutyjournal.com

Գույքը բնեղենով վերադարձնելու անհնարինությունյան դեպքում դրամական միջոցներով հատուցման հարցի քննարկման նպատակով անհրաժեշտ ենք համարում համեմատական անցկացնել գործարքի անվավերության հետևանքների հետ: Թիվ ԼԴ-1/1286/02/19 քաղաքացիական գործով 04.04.2025 թվականին կայացրած որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է գործարքի անվավերության հետևանքների կիրառման առանձնահատկություններին: Վճռաբեկ դատարանը արձանագրել է, որ առոչինչ գործարքի կնքման փաստի հետ օրենքը կապում է բացառապես ռեստիտուցիոն բնույթի պարտավորությունների ծագում, որոնք կարող են կապված լինել ինչպես տվյալ գործարքի կնքման և կատարման փաստական հետևանքները վերացնելու՝ գործարքով կողմերից յուրաքանչյուրի ստացածը մյուս կողմին վերադարձնելու, նման գործարքի կնքմամբ պատճառված վնասն օրենքով նախատեսված դեպքերում ու չափով հատուցելու հետ, այնպես էլ այդ գործարքից անմիջականորեն բխող իրավական հետևանքները՝ դրա հիման վրա կատարված սեփականության կամ այլ իրավական տիտղոսի փոփոխությունը վերացնելու, նախկին իրավական վիճակը վերականգնելու հետ: Այլ կերպ ասած՝ դատարանի կողմից առոչինչ գործարքի կնքման փաստը հաստատված համարելու դեպքում պետք է կիրառվի նման գործարքներից բխող ոչ միայն փաստական հետևանքները վերացնելու, այլ նաև իրավական հետևանքներն անվավեր ճանաչելու կառուցակարգը՝ ապահովելով մինչև իրավունքի խախտումը եղած դրության վերականգնումը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել, որ անվավեր գործարքի արդյունքում ձեռք բերված գույքի վերադարձին վերաբերող առանձնահատկությունները կարող են ունենալ հետևյալ դրսևորումները՝

ա. երբ վերադարձման ենթակա գույքը պահպանել է իր ֆիզիկական ամբողջականությունը,

բ. երբ վերադարձման ենթակա գույքի ֆիզիկական ամբողջականությունը պահպանված չէ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ եթե առաջին դեպքում ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 304-րդ հոդվածի կիրառումը որևէ բարդություն առաջ չի բերում, և յուրաքանչյուր կողմ բնեղենով վերադարձնում է գործարքով ձեռք բերվածը, ապա այն բոլոր դեպքերում, երբ վերադարձման ենթակա գույքը չի պահպանել իր ֆիզիկական ամբողջականությունը, կարող են ի հայտ գալ հետևյալ իրավիճակները.

1. վերադարձման ենթակա գույքը ֆիզիկապես դադարել է գոյություն ունենալ,
2. վերադարձման ենթակա գույքի ֆիզիկական ամբողջականությունը նվազել է,
3. վերադարձման ենթակա գույքի վրա կատարվել են բաժանելի բարելավումներ,

4. վերադարձման ենթակա գույքի վրա կատարվել են անբաժանելի բարելավումներ:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 304-րդ հոդվածի 2-րդ կետը սահմանում է, որ երբ հնարավոր չէ բնեղենով վերադարձնել գործարքով ձեռք բերվածը, ապա պետք է տրվի դրա դրամական փոխհատուցումը: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ նույն կանոնը ենթակա է կիրառման այն դեպքում, երբ գույքի ֆիզիկական ամբողջականությունը նվազում է: Նման դեպքում գույքի այն հատվածի փոխարեն, որը բնեղենով վերադարձնելն անհնար է, պետք է տրվի դրա դրամական հատուցումը:

Նշված դիրքորոշման համատեքստում՝ գտնում ենք, որ դատական ակտի կատարման շրջադարձի հարցը քննարկելիս վերադարձման ենթակա գույքի բացակայության (ամբողջականությունը նվազելու) կամ այն այլ անձի սեփականությանը անցնելու դեպքում պետք է քննարկվի գույքի արժեքի արդարացի փոխահատուցման հարցը:

Կարևոր է ընդգծել, որ, պնդելով այն դիրքորոշումը, որ նոր դատական ակտ կայացնող դատարանը պարտավոր է սեփական նախաձեռնությամբ անդրադառնալ դատական ակտի կատարման շրջադարձի հարցին՝ գտնում ենք, որ գույքի դիմաց փոխահատուցման պահանջ կարող է ներկայացնել բացառապես շահագրգիռ անձը՝ կամ դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացման վարույթի հարուցման նպատակով դիմում ներկայացնելով, կամ նոր քննություն իրականացնող դատարանին նման միջնորդություն ներկայացնելով: Դատարանը սեփական նախաձեռնությամբ չի կարող անդրադառնալ գույքի արժեքի որոշմանը և փոխհատուցման չափի սահմանմանը: Եթե գույքը առկա չլինի, դատարանը չի կատարի դատական ակտի շրջադարձ իր նախաձեռնությամբ, իսկ նման պահանջով առանձին վարույթ նախաձեռնված լինելու դեպքում՝ Դատարանը կմերժի դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացումը, եթե փոխատուցման պահանջը ևս առկա չլինի:

Վերոգրյալի համատեքստում՝ հարկ է ընդգծել, որ դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացման անհնարինություն չի առաջանալ այն դեպքում, երբ շահագրգիռ անձին վերադարձման ենթակա գույքն այլևս հայցվորին չի պատկանում կամ գույքը բացակայում է, սակայն ներկայացված է նաև դրամական փոխհատուցման պահանջ: Ընդ որում՝ գույքի բնեղենով վերադարձնելու անհնարինությունը և փոխհատուցման չափը պետք է հիմնավորի շահագրգիռ անձը՝ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված ապացույցների ներկայացմամբ: Ելնելով նրանցակցության և կողմերի իրավահավասարության սկզբունքներից՝ Դատարանը իրավունք չունի սե-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

փական նախաձեռնությամբ նման ապացույցներ ձեռք բերել, այդ թվում՝ փորձաքննություն նշանակել:

Նույն տրամաբանությունը կգործի նաև այն դեպքում, երբ մտավոր սեփականության օբյեկտը այլևս չլինի կամ բացառիկ իրավունքները փոխանցված լինեն հայցվորից այլ անձի:

Գտնում ենք, որ համարժեք, արդարացի հատուցման հարց կարող է առաջանալ նաև այն դեպքում, երբ պատասխանողը դատական ակտով ստացել է ծառայություն, աշխատանք կամ տեղեկատվություն: Ակնհայտ է, որ երբ դատական ակտի հիման վրա պատասխանողն ստանում է ծառայություն, աշխատանք կամ տեղեկատվություն և դատական ակտը կատարվում է, ապա դատական ակտի շրջադարձի հարցը քննարկելիս միանշանակ պետք է արձանագրվի, որ պատասխանողի կողմից դատական ակտի հիման վրա ստացածը վերադարձնելն անհնար է: Սակայն այստեղ ևս առաջ է գալիս ծառայության, տեղեկատվության կամ աշխատանքի համարժեք փոխհատուցման հնարավորությունը: Ընդ որում՝ կարծում ենք, արդարացի փոխհատուցումն այս դեպքում ենթադրում է այն արժեքը, որը սովորաբար վճարվում է տվյալ պատասխանողին նման աշխատանքներ կատարելու, ծառայություններ մատուցելու, տեղեկատվություն տրամադրելու համար, իսկ նման արժեք սահմանված չլինելու դեպքում շուկայում նման աշխատանքներին և ծառայություններին, տեղեկատվությանը վճարվող միջին արժեքով, որպեսզի ապահովվի վճարման ողջամտությունը:

Հնարավոր են նաև իրավիճակներ, երբ վերադարձման ենթակա գույքի վրա կատարվեն բաժանելի կամ անբաժանելի բարելավումներ: Բաժանելի բարելավման դեպքում, կարծում ենք վճռի հիման վրա ստացված գույքը պետք է վերադարձվի, իսկ անբաժանելի բարելավումների դեպքում հնարավոր է առաջանա արժեքի հատուցման հարց: Նախևառաջ հարկ է նշել, որ գույքի վրա կատարված բարելավումների մասին դատարանին կարող է հայտնել միայն այն կողմը, ում օգտին կայացրած դատական ակտը կատարվելուց հետո բեկանվել է: Այս տեղեկատվությունը հնարավոր է չունենա պատասխանողը, իսկ դատարանն էլ ինքնուրույն ձեռք բերել չի կարող: Հետևաբար՝ կողմը շրջադարձի վարույթի ընթացքում պետք է հիմնավորի իր կողմից կատարված բարելավումը և դրա արժեքը: Ընդ որում՝ հարկ է նշել, որ մինչև դատական ակտի բեկանումը անձը ողջամիտ ակնկալիք է ունեցել, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի հիման վրա իրեն որևէ հիմքով տրամադրված գույքի վրա կատարում է բարելավում, հետևաբար՝ դատական ակտի բեկանման դեպքում անձն ակնկալում է իր կատարած ծախսի վերադարձ, ինչը ևս դատական ակտի կատարման շրջադարձի մաս է կազ-

մում: Այսպիսի դեպքերը վկայում են, որ դատական ակտի կատարման շրջադարձն ուղղված է ոչ միայն պատասխանողի իրավունքների պաշտպանությանը, այլ հայցվորի իրավունքի պաշտպանությանը, քանի որ միտված է մինչև դատական ակտի կատարումը եղած դրության վերականգնմանը: Կարծում ենք, քննարկվող դեպքում Դատարանի պարզման ենթակա հարցը պետք է ներառի գույքի արժեքը և կատարված բարելավումների արժեքը: Եթե կատարված բարելավումների արժեքը ավելի փոքր է, քան գույքի արժեքը, ապա շրջադարձի դեպքում գույքը կվերադարձվի պատասխանողին, սակայն պատասխանողից էլ պետք է գանձվի բարելավումների արժեքը: Բարելավումներ՝ բարձր արժեք ունենալու դեպքում՝ Պատասխանողին պետք է հատուցվի իր գույքի արժեքը:

Հնարավոր են նաև իրավիճակներ, որոնք առաջին հայացքից կարող են վկայել շրջադարձի անհնարինության մասին, սակայն ստորև կհիմնավորվի հակառակը:

Անհրաժեշտություն է առաջանում քննարկել այն հարցը, թե արդյո՞ք առաջանում է վճռի կատարման շրջադարձի անհնարինություն, երբ չկա անձը հօգուտ, որի պետք է կատարվի շրջադարձ կամ այն անձը, ում բեկանված ակտի հիման վրա տրամադրվել է գույք կամ գույքային իրավունք:

Իրավակիրառ պրակտիկայում հանդիպում են դեպքեր, երբ կատարված և բեկանված դատական ակտի առկայության պայմաններում գույքային պահանջներով առաջին ատյանի դատարանում գործի նոր քննության ժամանակ պատասխանողը մահանում է: Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքին համապատասխան գործի վարույթը պետք է կասեցվի մինչև իրավահաջորդության հարցի լուծումը: Գործի քննությունը կշարունակվի, եթե իրավահաջորդ լինի, իսկ իրավահաջորդի բացակայության դեպքում, ակնհայտ է, որ վարույթի կասեցումից հետո ինչ-որ փուլում պետք է այն վերսկսվի և գործի վարույթը կարճվի, քանի որ պատասխանող չկա, իսկ վիճելի իրավահարաբերությունը լայն առումով այլևս բացառում է իրավահաջորդությունը: Օրենքի համաձայն՝ գործի նոր քննության ժամանակ վարույթը կարճելու մասին որոշում կայացնելու դեպքում ևս պետք է կատարվի վճռի շրջադարձ: Կարծում ենք նման իրավիճակը չպետք է դիտարկվի որպես դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացման անհնարինություն: Պնդելով այն դիրքորոշումը, որ շրջադարձի հարցը լուծելիս դատարանը կարող է նաև ինքնուրույն որոշակի փաստեր պարզել և ապացույցներ ձեռք բերել, ինչպես նաև կրկին ընդգծելով, որ բեկանված դատական ակտի հիման վրա ծագած իրավունքը չի կարող պահպանվել՝ գտնում ենք, որ գործին մասնակցող անձի մահվան և իրավահաջորդության բացառման դեպքում գործի վարույթը

www.ardaradutyjournal.com

կարճելու հիմք առաջանալիս Դատարանը դարձյալ պետք է կատարի շրջադարձի հարցի լուծմանն ուղղված գործողություններ և, շրջադարձի կատարման անհնարինության այլ պատճառներ չլինելու դեպքում, գործի վարույթը կարճելու մասին որոշում կայացնելիս լուծի նաև շրջադարձի հարցը: Դատական ակտի կատարման շրջադարձի հարցի լուծումը դատարանն ապահովվում է ելնելով ոչ թե մասնավոր՝ տվյալ դեպքում կողմերից մեկի շահից, այլ հանրային շահից, առ այն, որ Դատարանն է պարտավոր ապահովել անձի՝ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածներով սահմանված հիմնական իրավունքների իրացման համար նախատեսված կառուցակարգերի պատշաճ կենսագործումը: Որևէ նշանակություն չունի շահագրգիռ անձը ողջ է, թե ոչ. Դատարանը վերացնում է ոչ իրավաչափ արդարադատության հետևանքը:

Մեկ կարևոր դիտարկում ևս. կարծում ենք, որ կատարված դատական ակտի բեկանումից հետո հայցը մերժելու մասին վճռով կամ վարույթը կարճելու, հայցն առանց քննության թողնելու մասին որոշմամբ դատական ակտի կատարման շրջադարձի հարցը լուծված չլինելու, իսկ հետագայում պատասխանողի մահվան պարագայում իրավահաջորդ առկա լինելու դեպքում պատասխանողի իրավահաջորդն իրավունք ունի դիմել նոր դատական ակտ կայացրած դատարան՝ կատարման շրջադարձ իրականացնելու պահանջով: Նման մոտեցումը պայմանավորված է այն դիրքորոշմամբ, որ սեփականության իրավունքի պաշտպանությունը տրամադրվում է նաև այն անձանց, ովքեր օրենքի ուժով ունեն սեփականության իրավունք ձեռք բերելու օրինական ակնկալիք: Այսպես. Սահմանադրական դատարանը, անդրադառնալով «օրինական ակնկալիքի» իրավական պաշտպանության հիմնախնդրին և շեշտադրելով սեփականության իրավունք ձեռք բերելու նկատմամբ լեգիտիմ ակնկալիքների հիմքով սեփականության իրավունքի պաշտպանության հնարավորությանը, ընդգծել է, որ սեփականության իրավունքի պաշտպանությունը տրամադրվում է այն անձանց, ում սեփականության իրավունքն օրենքով սահմանված կարգով արդեն իսկ ճանաչված է, կամ ովքեր օրենքի ուժով ունեն սեփականության իրավունք ձեռք բերելու օրինական ակնկալիք: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով սեփականության իրավունքի վերաբերյալ տրված մեկնաբանություններին, արձանագրել է, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) թիվ 1 արձանագրությամբ սահմանված «գույք» հասկացությունն ավելի լայն է մեկնաբանվում, քան ներպետական օրենքներում: Մի շարք վճիռներում Եվրոպական դատարանը փաստել է, որ Կոնվենցիայով նախատեսված «գույք» հասկացությունը

ինքնավար մեկնաբանություն ունի, և ներառում է ոչ միայն նյութական աշխարհում գոյություն ունեցող որևէ առարկա, որը սեփականության իրավունքով պատկանում է անձին, այլ նաև՝ գույքային իրավունքը: Եվրոպական դատարանն իր վճիռներով փաստել է նաև, որ կան որոշակի հանգամանքներ, որոնց պարագայում անձինք կարող են ունենալ «օրինական ակնկալիք», հետևաբար նաև «գույք» Կոնվենցիայի տեսանկյունից :

Վերոգրյալի համատեքստում գտնում ենք, որ կատարված դատական ակտի բեկանումից հետո՝ հայցը մերժելու, գործի վարույթը կարճելու, հայցը կամ դիմումն առանց քննության թողնելու պահին պատասխանողն ունեցել է դատական ակտի շրջադարձ պահանջելու կամ որ նույնն է իր գույքը կամ գույքային իրավունքը ետ վերադարձնելու պահանջի իրավունք: Անձն ունեցել է սեփականության իրավունքի վերականգնման պահանջի իրավունք, իրավունքի գրանցման իրավաչափ ակնկալիք, որն ստացել է «սեփականություն» որակում: Պատասխանողի այս իրավունքը համապարփակ իրավահաջորդության կարգով անցել է իրավահաջորդին: Պատասխանողի իրավահաջորդն օրինական ակնկալիք ունի, որ իր ժառանգական զանգվածում պետք է ներառված լինեն նաև բեկանված վճռով սահմանված գույքը կամ գույքային իրավունքը:

Անհրաժեշտ ենք համարում ընդգծել, որ դատական ակտի կատարման շրջադարձի հարցում կարող է շահագրգիռ համարվել ոչ միայն գործով պատասխանողը, այլև գործին մասնակցող այլ անձը, օրինակ՝ վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջ չներկայացնող երրորդ անձը:

Գտնում ենք, որ բոլոր դեպքերում, երբ հայցի առարկան ենթադրում է գույքային հարաբերությունների՝ այսինքն՝ իրավունքի սուբյեկտների միջև նյութական բարիքների ստեղծման, ձեռքբերման, տիրապետման, օգտագործման, տնօրինման, կառավարման և փոխանցման կապակցությամբ առաջացող հասարակական հարաբերությունների առկայություն, որոնք ունեն ապրանքադրամային բնույթ՝ վճռի կատարման շրջադարձ հնարավոր է նույնիսկ այն դեպքում, երբ շահագրգիռ անձը մահացել է:

Առանձին հետաքրքրություն է ներկայացնում վճռի կատարման շրջադարձի հարցը հայցվորի բացակայության դեպքում:

Իրավակիրառ պրակտիկայում բավականին տարածված է դատարանների կողմից գործի նոր քննության ժամանակ հայցվորի մահվան հանգամանքը որպես վճռի կատարման շրջադարձի իրականացման անհնարինություն դիտարկելը:

Քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը ունի հետևյալ կարգավորումները.

Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ դատարանը պարտավոր է կասեց-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նել գործի վարույթը, եթե՝ գործին մասնակցող անձը մահացել է, և վիճելի իրավահարաբերությունը թույլ է տալիս իրավահաջորդություն: Նույն օրենսգրքի 159-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ սույն օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետով նախատեսված հիմքով գործի վարույթը կասեցվելուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, հայցվորին (դիմողին) փոխարինելու վերաբերյալ միջնորդություն չներկայացվելու դեպքում դատարանը վերսկսում է գործի վարույթը և կայացնում հայցն առանց քննության թողնելու մասին որոշում:

Հայցվորին իրավահաջորդով փոխարինելու դեպքում իրավիճակը պարզ է և Դատարանը, որպես կանոն, պետք է հայցը մերժելու, գործի վարույթը կարճելու կամ հայցն առանց քննության թողնելու դեպքում անդրադառնա դատական ակտի կատարման շրջադարձին՝ անկախ այն հանգամանքից գույքի կամ գույքային իրավունքի նկատմամբ գրանցվել է ժառանգի իրավունքը, թե ոչ:

Սակայն այլ է դեպքը, երբ բեկանված գործով հայցվորի մահվանից հետո որևէ անձ չի դիմում իրեն որպես իրավահաջորդ ներգրավվելու միջնորդությամբ: Նման դեպքում ստացվում է՝ չկա այն շահագրգիռ անձը, որը նախաձեռնել է վարույթը, սակայն տվյալ անձի օգտին կայացվել է դատական ակտ, որը հետագայում բեկանվել է:

Կարծում ենք Դատարանը, ելնելով արդար դատաքննության իրավունքի իրացման հարցում իր կատարած գործի դերակատարումից, պետք է հայցն առանց քննության թողնելու մասին որոշում կայացնելիս քննության առարկա դարձնի վճռի կատարման շրջադարձի հարցը: Մասնավորապես՝ Դատարանը պետք է պարզի ժառանգության ընդունման հանգամանքը: Կարծում ենք՝ Դատարանը պետք է հնարավորություն ունենա պարզել, թե արդյոք հայցվորի մահից հետո ժառանգություն ընդունվել է նոտարին դիմում տալու կամ այլ եղանակով, ինչպես նաև պարզել՝ արդյոք գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի նոր գրանցում եղել է, թե ոչ: Այս երկու լիազորությունները հնարավոր է իրացնել Նոտարական պալատին և ՀՀ Կադաստրի կոմիտեին համապատասխան հարցումներով դիմելով: Դատարանը բոլոր դեպքերում պետք է իրականացնի վճռի կատարման շրջադարձ բացառությամբ այն դեպքի, երբ առկա է սույն աշխատանքում քննարկված անհնարինության այլ դեպք:

Իրավակիրառ պրակտիկայում խնդրահարույց է նաև այն դեպքը, երբ հայցվորը մահանում է վճռի կատարման շրջադարձի դիմումի հիման վրա հարուցված վարույթի քննության ընթացքում:

Թիվ ԿԴ-1/0244/02/17 քաղաքացիական գործով կայացված վճռին համապատասխան՝ կատարվել էր հայցվորի սեփականության իրավունքի գրանցում: Դատական ակտի բեկանումից հետո

նոր քննության ժամանակ հայցվորը հրաժարվել էր հայցից, ինչի արդյունքում գործի վարույթը կարճվել էր, սակայն վճռի կատարման շրջադարձ չէր կատարվել: Վճռի կատարման շրջադարձի դիմում է ներկայացվել գործով ինքնուրույն պահանջ չներկայացնող երրորդ անձի կողմից, սակայն դիմումի քննության ժամանակ՝ հայցվորը (պահանջատերը) մահացել է:

Քննարկելով «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքով¹² սահմանված ընթացակարգը՝ անհրաժեշտ է ընդգծել, որ օրենքը Դատարանի համար սահմանում է պարտականություն վճռի կատարման շրջադարձի հարցը քննարկել դատական նիստի ընթացքում և դրա մասին ծանուցել պարտատիրոջն ու պարտապանին: Միևնույն ժամանակ նույն օրենքը սահմանում է, որ վերջիններիս բացակայությունը արգելք չէ նիստի իրականացման համար:

Օրենսդրի նպատակը հանգում է նրան, որ Դատարանը պարտավոր է ապահովել հենց պարտատիրոջ և պարտապանի ծանուցումը, քանի որ հենց նրանց իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ է կայացնելու որոշում: Դատարանը որոշում է կայացնելու միայն այն անձի վերաբերյալ, ում շնորհիվ է իրավունք այն ակտով, որը հետագայում բեկանվել է ու կայացվել է գործի վարույթը կարճելու մասին որոշում: Ընդ որում՝ հարկ է արձանագրել որ վճռի կատարման շրջադարձը նախատեսված չէ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով, այլ նախատեսված էր «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքով, ինչը ենթադրում է, որ այն, քննվելով շահագրգիռ անձի դիմումի հիման վրա, դատական իմաստով չի հանդիսանում ոչ հայցային, ոչ հատուկ հայցային և ոչ էլ հատուկ վարույթ:

Գտնում ենք, որ շրջադարձի դիմում քննարկելիս չկա վիճելի իրավահարաբերություն և ըստ այդմ չի կարող քննարկվել իրավահաջորդության և վարույթի կասեցման հարց: Այս դեպքում միայն դատարանը կարող էր քննարկել հայցվորի իրավահաջորդներին (եթե առկա են) որպես շահագրգիռ անձ ներգրավելու հարցը:

Գտնում ենք, որ այս դեպքում գործի վարույթը չպետք է կասեցվի և պետք է իրականացվի վճռի կատարման շրջադարձ: Կարծում ենք՝ նման դիրքորոշումը բխում է վճռի կատարման շրջադարձի՝ որպես դատավարական հատուկ կառուցակարգի նպատակից և էությունից:

Ավելին՝ գտում ենք, որ վարույթում հայցվորի իրավահաջորդի ներգրավվում նույնպես հիմք չէ շրջադարձի իրականացման մերժման համար: Ի տարբերություն այն դեպքերի, երբ հայցվորի իրավունքը գույքի նկատմամբ դադարում է որևէ գործարքի հիմքով և իրավունք է ծագում որևէ երրորդ անձի մոտ, հայցվորի մահվան դեպքում տեղի է ու-

նենում համապարփակ իրավահաջորդություն: Այս դեպքում ժառանգական զանգվածում ներառվում է գույք, որը սխալ դատական ակտի հիման վրա պատկանել է ժառանգատուին: Այդ գույքը չպետք է պատկաներ ժառանգատուին և ներառվեր ժառանգական զանգվածի մեջ: Դատական ակտի բեկանումից հետո ժառանգի մոտ չէր էլ կարող ծագել օրինական ակնկալիք նշված գույքը ձեռքբերելու հարցում:

Կարծում ենք, որ հայցվորի մահվան դեպքում գույքը կամ իրավունքը որպես ժառանգական գույք ժառանգին անցնելը և վերջինիս իրավունքի ծագումը չպետք է խոչընդոտ հանդիսանա վճռի կատարման շրջադարձի իրականացման համար: Նույն կերպ՝ իրավաբանական անձի վերակազմակերպման և գույքը իրավահաջորդության կարգով այլ իրավաբանական անձի փոխանցվելը ևս չպետք է դիտել որպես արգելք դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացման համար:

Որպես կանոն, դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացման իրավունքը միտված է մասնավոր շահի պաշտպանությանը, մյուս կողմից՝ Դատարանը իրականացնելով արդարադատության շահի պահպանության գործառույթ՝ դատական ակտի կատարման շրջադարձն իրականացնում է ելնելով հանրային շահի պաշտպանության անհրաժեշտությունից: Ստացվում է՝ հենց նույն հանրային շահով պայմանավորված Դատարանը կարող է սահմանափակել դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացման իրավունքը: ՀՀ Սահմանադրության ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս փաստել, որ անձի որոշ հիմնարար իրավունքներ կարող են սահմանափակվել հանրային շահից ելնելով: Օրինակ՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ սեփականության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրության շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով, Սահմանադրության 47-րդ հոդվածի (քաղաքացիության իրավունք) 7-րդ մասի համաձայն՝ սույն հոդվածի 2-4-րդ մասերով, ինչպես նաև 5-րդ մասի 2-րդ մասի սահմանափակումները կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, ինչպես նաև այլ հանրային շահերի պաշտպանության նպատակով: Հանրային կամ հանրության շահն, ըստ էության, այն բարիքն է, որը վերաբերում է հասարակության մեծամասնությանը կամ ամբողջ հասարակությանը, ոչ թե առանձին անձի կամ փոքր խմբի: Այն դեպքում, երբ դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացումը հանգեցնում է մասնավոր և հանրային շահերի բախման՝ միանշանակ է, որ գերակա պետք է լինի հանրային շահը: Օրինակ՝ դատական

ակտի կատարման շրջադարձի արդյունքում անհրաժեշտ է անձին վերադարձնել հողամաս, որի վրա առկա է հասարակությանը սպասարկող հիվանդանոց, դպրոց, ջրամատակարարման կամ գազամատակարարման մագիստրալ և այլն: Նման դեպքերում, հանրային շահից ելնելով, գույքի վերադարձը պետք է փոխարինվի գումարային փոխհատուցմամբ:

Հետևաբար՝ գտնում ենք, որ դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրավունքը կարող է սահմանափակվել հանրային շահով պայմանավորված: Նման դեպքերում անձին պետք է տրվի դրամական փոխհատուցում:

Հատուկ ուշադրության է արժանի ալիմենտային հարաբերություններին վերաբերող դատական ակտերի կատարման շրջադարձի հարցը: Ալիմենտային պարտավորությունները ծագում են ընտանիքի անդամների միջև: Այս հարաբերությունների հետ կապված հարցերը կարգավորվում են Ընտանեկան օրենսգրքով: Ընտանիքի անդամների միջև նման պարտավորությունների առաջացման հիմքերը հստակ սահմանված են օրենքով: Ընդ որում՝ միակ դեպքը, երբ ալիմենտային պարտավորությունների ծագման համար որևէ պայման չկա բացի ազգակցական կապի առկայությունից՝ դա երեխա-ծնող հարաբերություններն են: Երեխա-ծնող ալիմենտային պարտավորությունները ծագում են սերման փաստի ուժով, ի տարբերություն օրինակ՝ ծնողի հանդեպ ալիմենտային պարտավորությանը, որի ծագման համար բացի սերման փաստից անհրաժեշտ է, որ ծնողը լինի անաշխատունակ և օգնության կարիք ունեցող:

Վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներում բազմիցս փաստել է, որ ալիմենտ վճարելու պարտականությունը ծագում է սերման փաստի հիման վրա երեխայի ծնվելու պահից և շարունակվում է օրենքով նախատեսված կարգով մինչև չափահաս դառնալը երեխայի կողմից լրիվ գործունակություն ձեռք բերելը: Վճռաբեկ դատարանը նաև արձանագրել է, որ դատարանը երեխայի իրավունքների իրականացման և պաշտպանության գործընթացում պարտավոր է ելնել միմիայն երեխայի լավագույն շահերից, երեխային ապահովել բարեկեցության համար անհրաժեշտ հոգատարությամբ՝ :

Երեխայի մասին հոգ տանելը ծնողի պարտականությունն է, այն առկա է նույնիսկ այն դեպքում, երբ ալիմենտ վճարելու պարտավոր ծնողը չունի եկամուտ:

Բոլոր այն դեպքերում, երբ ալիմենտ սահմանելու մասին վճիռը, որը ենթադրում է պարբերական կատարում՝ բեկանվում է, իսկ նոր քննության փուլում հայցը մասնակի մերժվում է կամ գործի վարույթը կարճվում է, հայցն առանց քննության է թողնվում կամ Վերաքննիչ դատարանի կողմից վճիռը բեկանվում և փոփոխվում է՝ ավել վճարված

www.aradaradutyjournal.com

ալիմենտը հաշվանցման կամ վերադարձման ենթակա չէ:

Ինչպես արդեն իսկ նշվեց ալմենտ վճարելու հիմքը տվյալ ծնողից սերված լինելն է: Հետևաբար՝ վերը նշված կանոնից բացառություն կլինի այն դեպքը, երբ ներկայացվել է երեխայի ծնողը լինելու փաստի ճանաչման և ալիմենտի վճարման պահանջ և պահանջի բավարարումից հետո վճիռը բեկանվել է, իսկ և նոր քննության փուլում նման պահանջը չի բավարարվել: Նման դեպքում ալիմենտային պարտավորություն չպետք է ծագեր, իսկ վճարված ալիմենտի գումարը՝ դատական ակտի կատարման շրջադարձի ուժով ենթակա կլինի վերադարձման:

Եզրակացություն

Անփոփելով վերոգրյալը՝ գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է վերանայել դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրավակարգավորումները՝ նախատեսելով դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացման սահմանափակումների վերաբերյալ դրույթներ հետևյալ ձևակերպմամբ.

«Հողված. Դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացման սահմանափակումները

1.Դատական ակտի կատարման շրջադարձը գույքի բնեղենով վերադարձման ձևով չի կարող իրականացվել.

1) եթե բեկանված վճռով սահմանված գույքային իրավունքը կամ գույքն, մտավոր սեփականության օբյեկտը կամ դրա նկատմամբ բացառիկ

իրավունքը այլևս չի պատկանում այն անձին, հոգուտ որի նախկինում կայացվել էր եզրափակիչ դատական ակտ, բացառությամբ իրավահաջորդության կարգով գույքի փոխանցման դեպքերի,

2) եթե պարտապանին վերադարձման ենթակա անհատապես որոշվող գույքը գոյություն չունի կամ ամբողջականությունը նվազել է,

3) եթե պարտապանին վերադարձման ենթակա գույքի վրա կատարվել են անբաժանելի բարելավումներ, որոնց արժեքը գերազանցում է գույքի արժեքը,

4) եթե արդյունքում խախտվում են այլ անձանց իրավունքներ և օրինական շահեր:

5) հանրային շահերի պաշտպանության նպատակով:

2. Ստացածը բնեղենով վերադարձնելու անհնարինության դեպքում, ինչպես նաև այն դեպքում, երբ ստացածն արտահայտվում է գույքից օգտվելու, կատարված աշխատանքի կամ մատուցված ծառայության մեջ՝ շահագրգիռ անձի պահանջով դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացման արդյունքում հատուցվում է դրա արժեքը դրամով:

3. Դատական ակտի կատարման շրջադարձ չի իրականացվում, եթե հայցի առարկան հոգուտ երեխայի ալիմենտի բռնագանձման պահանջն է և չի վիճարկվել երեխայի՝ ալիմենտ վճարելու պարտավոր ծնողից սերված լինելու փաստը:»:

¹ Տե՛ս, ըստ Նինա Չալտիկյանի դիմումի՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 04.10.2013 թվականի թիվ 2-4247/2004թ. որոշումը:

² Տե՛ս Colozza v. Italy թիվ 9024/80 գանգատով Եվրոպական դատարանի 12.02.1985 թվականի վճիռը, կետ 28:

³ Տե՛ս Ouzounis and others v. Greece թիվ 49144/99 գանգատով Եվրոպական դատարանի 18.04.2002 թվականի վճիռը, կետ 21:

⁴ Տե՛ս Burdov v. Russia թիվ 59498/00 գանգատով Եվրոպական դատարանի 07.05.2002 թվականի վճիռը, կետ 34, 37:

⁵ Տե՛ս, Պապամիկալոպոսուս ընդդեմ Հունաստանի (Papamichalopoulos v. Greece) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 31.10.1995 թվականի վճիռը, կետ 34:

⁶ Տե՛ս Дернова Д. Поворот исполнения судебного акта/Дернова Д.// Арбитражный и гражданский процесс. - 2007.- № 8.- էջ 44:

⁷ Տե՛ս Յատրիդիս ընդդեմ Հունաստանի (արդարացի փոխհատուցում) [ՄՊ] [latridis v. Greece (just satisfaction) [GC]], թիվ 31107/96, « 32, ՄԻԵԴ 2000-XI:

⁸ Տե՛ս Սեդրակ Բարսեղյան ընդդեմ Գագիկ Բարսեղյանի և Կարինե Բաղդասարյանի թիվ ԱՐԱԳ-2/0077/02/16 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 08.04.2022 թվականի որոշումը:

⁹ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 18.03.2008 թվականի թիվ ՄԳՆ-741 որոշումը, տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 06.12.2016 թվականի թիվ ՄԳՆ-1326 որոշումը:

¹⁰ Տե՛ս «Լոկալ Դիվելոփմենթ» ՍՊԸ-ն ընդդեմ Վարդան Պետրոսյանի թիվ ԵԿԳ/0772/02/15 քաղաքացիական

գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 16.12.2022 թվականի որոշումը:

¹¹ Տե՛ս Բարսեղյան Տ.Կ. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք. Առաջին մաս, էջ 5, 2006թ:
¹² 01.01.2026 թվականից նշված օրենքն ուժը կորցրած է ճանաչվել և ուժի մեջ է մտել «Կատարողական վարույթ մասին» օրենքը:

¹³ Տե՛ս, օրինակ, Մարգարիտ Հովհաննիսյանն ընդդեմ Արթուր Թորոսյանի թիվ ԵԱԳԴ/1513/02/08 քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի 01.04.2011 թվականի որոշումը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարություն. գիրք առաջին, Երևան, 2022:
2. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք. Առաջին մաս, Բարսեղյան Տ.Կ. Երևան, 2006թ:
3. Анотонова С.А. Поворот исполнения решения как способ восстановления прав должника // Арбитражная практика. – 2006.- № 5:
4. Аболонин В.О. Недостатки законодательного регулирования поворота исполнения судебных актов в гражданском процессе/ Исполнительное право. - 2012. - № 4:
5. Дернова Д. Поворот исполнения судебного акта, Арбитражный и гражданский процесс. - 2007.- № 8:
6. Макаров И.А. Восстановление прав ответчика, необоснованно понужденного к заключению договора. // Арбитражная практика. 2008. № 2 (83):
7. Муранов А.И. Поворот исполнения судебных актов: некоторые вопросы толкования и применения //Актуальные проблемы международного частного и гражданского права. – М. : Статут, 2006. – С. 182-201:
8. Д.О. Тузов, Реституция и реституционное правоотношение в гражданском праве России //Цивилистическое исследование, Выпуск первый, под. Ред. Б.Л. Хаскельберга, М. 2004:
9. Paramichaloropoulos v. Greece գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 31.10.1995 թվականի վճիռը:
10. Colozza v. Italy թիվ 9024/80 գանգատով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 12.02.1985 թվականի վճիռը:
11. Ouzounis and others v. Greece թիվ 49144/99 գանգատով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 18.04.2002 թվականի վճիռը:
12. Burdov v. Russia թիվ 59498/00 գանգատով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 07.05.2002 թվականի վճիռը:
13. Յատրիդիսն ընդդեմ Հունաստանի (արդարացի փոխհատուցում) [ՄՊ] [latridis v. Greece (just satisfaction) [GC]], թիվ 31107/96, § 32, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 2000-XI վճիռը:
14. Սահմանադրական դատարանի 18.03.2008 թվականի թիվ ՍԳՈ-741 որոշումը:
15. Սահմանադրական դատարանի 06.12.2016 թվականի թիվ ՍԳՈ-1326 որոշումը:
16. Թիվ ԵԿԴ/0772/02/15 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 16.12.2022 թվականի որոշումը:
17. Թիվ ԵԱԳԴ/1513/02/08 քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի 01.04.2011 թվականի որոշումը:
18. Թիվ ԱՐԱԳԴ/0077/02/16 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 08.04.2022 թվականի որոշումը:
19. Առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի և Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատական ակտերի համապարփակ ուսումնասիրություն:

Անահիտ Անտոնյան
Судья суда общей юрисдикции
первой инстанции Котайкского марза (области) РА

РЕЗЮМЕ

Ограничения на осуществления поворота исполнения судебного акта

В данной научной статье подробно рассматриваются случаи ограничений поворота исполнения судебного акта. Суд рассматривает вопрос о повороте исполнения судебного акта в случае, если в результате повторного рассмотрения отмененного дела вынесено судебное постановление об отклонении иска или решение о прекращении производства по делу или об отказе в рассмотрении иска, после чего должник или иное заинтересованное лицо приобретает право на восстановление прежнего положения дел. Однако изучение законодательных норм и практики показывает, что могут возникать ситуации, когда по определенным объективным или субъективным причинам поворот исполнения судебного акта может быть ограничена или невозможна. В данной работе автор описал возможные ситуации, возникающие на практике, а также другие способы защиты прав личности в случае ограничений или невозможности осуществления поворота.

Ключевые слова: Поворот исполнения решения суда, поворот исполнения судебного акта, невозможность осуществления поворота исполнения судебного акта, ограничение на осуществление поворота исполнения судебного акта.

Anahit Antonyan

Judge of a court of general jurisdiction
of first instance of Kotayk marz (region) of the RA

SUMMARY

Restrictions of implementing a reversal of the execution of a judicial act

This scientific article discusses in detail the cases of restrictions of reversing the execution of a judicial act. The court addresses the issue of reversing the execution of the judgment in the event that, as a result of a new examination of the overturned case, a judicial act is issued to dismiss the claim or a decision to terminate the proceedings or leave the claim without examination, after which the debtor or other interested person acquires the right to restore the previous situation. However, the study of legislative regulations and practice shows that there are possible situations when, due to certain objective or subjective reasons, the reversal of the execution of a judicial act may be restricted or impossible. In this article, the author has described possible situations that arise in practice, as well as other ways to protect individual rights in the event of restrictions or impossibility of implementing a turn.

Key words: reversal of the execution of a judgment, reversal of the execution of a judicial act, impossibility of reversing the execution of a judicial act, restriction on the implementation of the reversal of the execution of a judicial act.

Բնագիրը ներկայացվել է 02.03.2026թ.
Ընդունվել է տպագրության 01.04.26թ.